

Used stones

(Fotóesszé)

1. Az európai zsidóság történelmi központjaiban máig rejtőznek az egykor nyüzsgő zsidó kulturális és hitélet mára kiüresedett vázaként álló épületei, a használaton kívüli, átépített, újrahasznosított zsinagógák. A régen hitközségeket szolgáló, hol monumentális, hol szerény épületeket ma koncertteremként, múzeumként, bútorboltként, olimpiai edzőcentrumként, rendőrőrsként, tűzoltóállomásként, vagy akár éjszakai bárként használják, de akad köztük katolikus templom és mecset is.
2. Lassan két éve dolgozom a sorozaton, és töltöm időm nagy részét nem használt zsinagógák feltérképezésével szerte Európában. Minden zsinagógának más és más a története, mint ahogy a közösség eltűnésének az oka is változik Európa szerte, és az én személyes történetem, kapcsolatom is országról országra és épületről épületre változott az út alatt.
3. Eddigi munkám során tizennégy ország harmincöt városának negyvenkét zsinagógáját fényképeztem le, és rögzítettem állapotát 2012 és 2014 között. A dátum fontos, hiszen az épületek sorsa és állapota adott esetben napról napra változhat. Ahogyan én is változom és minden egyes régen használt zsinagóga feltárásával több leszek az út adta élményekkel és a helyiekkel való találkozástól. Sokszor nehéz szembesülni a múlt okozta károkkal, hogy ezek az épületek, megfosztva régi pompájuktól, lecsupaszítva állnak, azt azonban öröm látni, ahogyan új élet költözik be a falakba, és bár eredeti funkciójától megfosztva, de valami egészen új dolgot képviselve élnek és működnek tovább.
4. A sorozat igazából családfakutatással kezdődött. Nagypám halála után Sárbogárdra utaztam, hogy felkeressem szülőházát, és eközben bukkantam rá a sárbogárdi zsinagógára, amelyről megdöbbenve tapasztaltam, hogy használtbútor- és ruhaüzletként üzemel. Így készült a sorozat első képe, majd ebből a képből újságcikk született az Israel Hayomban, Ronen Dorfan újságíró közreműködésével. 2013-ban a European Association for Jewish Culture támogatásával indultam útnak, hogy Európa szerte feltérképezem a nem rendeltetésszerűen használt zsinagóga-épületeket.

1. Sárbogárd

5. A sárbogárdi zsidó közösséget a 18. században alapították, a zsinagógát 1879-ben adták át. Az épület szomszédságában elemi iskola és egy rabbi lakás volt. A holokauszt felszámolta a hajdan 500 fős, erős hitközséget. 1944-ben a zsinagóga épületében gyűjtötték össze az embereket, majd terelték a vonatállomásra. A holokauszt emlékművön 235 sárbogárdi zsidó neve olvasható. A közösség 34 túlélője megkísérelte újjáalakítani a hitközséget, ez a törekvés nem járt sikerrel. A zsinagógát és a közösségi épületet 1960-ban eladták, a vallási tárgyú könyvmaradványokat, hitközségi iratanyagokat a padláson halmozták fel, ahol ma szinte mindent állati ürülék borít. Az épületben álboltozattal két szintet alakítottak ki. Az alsó szinten szinte semmi sem árulkodik az épület egykori zsinagóga mivoltáról. Először az ÁFÉSZ működtetett itt bútorárúházat, ma pedig magánbérleményként ugyanezt a funkciót látja el. Kívül az ablakokat befalazták és helyettük újakat nyitottak, mely erős és szimbolikus utalás a második Jeruzsálemi templom befalazott kapujára. A zsinagóga eredeti szakrális funkcióját jelenleg a bejárat felett érintetlenül maradt tízparancsolati kőtáblák őrzik. Pontosan ez adja a lehetőségét annak, hogy a mai napig a jeruzsálemi Sirató-falhoz hasonlóan imahelyként használják az épületet.

2. Albertirsa

6. 2013 szeptemberében utaztam Albertirsára, hogy lefényképezsem az ottani zsinagógát. Egy irsai barátnőm és családja segítségével viszonylag könnyedén kaptunk kulcsot az egyébként évtizedek óta üresen álló lezárt épülethez. A barátnőm nővérének gyerekei is elkísértek a fotózásra, szaladgáltak az épület körül, élvezték, hogy egy tiltott helyre juthattak be. A fotózás végétével a tízéves Adél felkiáltott: „Kezdődik a show!” – mi beálltunk az üres épület közepére, ő pedig felrohant az egykori női karzatra, ahol a kongó csendet megtörve héberül kezdett énekelni. A dalt pár nappal korábban tanulta hittanórán. Hihetetlen volt, ahogy a 60 éve némán álló falakat Adél hangja belengte, és újra élettel töltötte meg.
7. Az albertirsai zsinagóga 2006 februárjában került a város tulajdonába azzal a feltétellel, hogy a város az épület műemlék jellegét figyelembe véve helyreállítja, és így üzemelteti majd. Jelenleg nincs zsidó hitközség a városban, így a város saját céljaira használhatja azt. Az eredeti állapotában fennmaradt klasszicizáló, késő barokk stílusú zsinagóga épülete Szántó József kutatásai alapján 1809-ben, a Magyarországi Zsinagógák című könyvben szereplő adatok szerint 1820-ban épült.
8. Az épületben sokáig tollüzem működött, majd raktárként használták. Ez utóbbi miatt állaga jelentősen leromlott, ablakaiból kitört az üveg, lehullott vakolat hever mindenhol. Egyelőre csak a tetőzetet újították fel. Zsinagógaként az ötvenes évek óta nem működik. 2013 szeptemberében újra kinyílt egy rövid időre, Devecsis János első önálló fotókiállítása végett, amely Albertirsa várossá avatásának 10. évfordulóját ünneplő programsorozat keretében került megrendezésre, hogy felhívja a figyelmet az épület kihasználatlan és elhanyagolt állapotára.

3. Békéscsaba

9. Békéscsabán az egykori Neológ zsinagóga 1893-ban épült az első csabai zsidó imaház helyén. A kéttornyú, mór stílusú templom terveit Langer Lipót budapesti építész készítette. Nyolcszögletű tornyai hagymakupolával záródtak, csúcsukon Dávid-csillaggal. A tornyok közti félköríves homlokzatot a kőtáblák díszítették. A templomot a hatvanas években a Magyarországi Izraeliták Országos Közossége eladta. Az épületet a város átalakította: a zsinagóga tornyait eltávolították, nyílásait átalakították, és az épületet beburkolták. Jelenleg bútoraruházként működik. Az átalakítással a belső tér is elvesztette eredeti szépségét. Csak a megmaradt oszlopcsarnok, illetve a padláson a megőrzött freskó árulkodik az épület egykori funkciójáról.

4. Kecskemét

10. Napjainkban Tudomány és Technika Háza néven ismert épület Kecskemét kulturális életének egyik központja. Sajnos az épületet belülről teljesen átalakították, zsinagóga mivoltáról csak az épület külseje árulkodik. Belsejét egybe nyitották, lent kávézó található és ifjúsági találkozó hely, illetve az emeleten állandó kiállításként 15 Michelangelo-szobor gipsz másolata látható.
11. Az impozáns épület Zitterbarth János tervei alapján épült 1871-ben a neológ közösségnek, de teljesen megsemmisült az 1911-es földrengésben, majd később Baumhorn Lipót tervezésében épült újjá.
12. A Magyarországon fellelhető zsinagógák közül az egyik legszurreálisabb élményt valószínűleg a Kecskeméti Nagyzsinagóga meglátogatása jelenti, legalábbis egy vallásos zsidó ember számára. Ugyanis a kiállításon szereplő Michelangelo féle Mózes szobor, szarvakkal ábrázolva a homlokán (Mózes szarvakkal való ábrázolása egy bibliai félrefordítás eredménye héberől latinra) tipikus antiszemita sztereotípiát megtestesítője lett. Vallási szempontból a Mózes szobor valójában elképzelhetetlen választás egy zsinagógában.

13. Az épület a 18. században épült. Eredetileg lóváltó állomásként működött, majd a vasút megépítése után 1890-től vendéglőként. 1918-ban az ortodox hitközség vásárolta meg az épületet és alakította át zsinagóga céljára, mely egészen 1944-ig volt a hitélet helyszíne. Utána vágóhíd, üzletek, raktárak, majd egyre rosszabb állapotúvá, romossá vált. 1991-ben nyitotta meg az épületben kapuit a Magyar Fotográfiai Múzeum. Az egykori zsinagógai tér ma kiállító terem, a karzat könyvtár és kutatóhely.

5. Szabadka

14. A szabadkai Jakab és Komor téren álló zsinagóga hatalmas építészeti értékeket rejt magában. Ez volt az első épület Szerbiában, ami a szecessziós stílust képviselte. A romos külső ellenére ma is fenséges látványt nyújt. A nehéz gazdasági helyzet ellenére a város már elkezdte a zsinagóga renoválását.
15. A többnyire magyar populációhoz tartozó szabadkai zsidó közösség 1775 óta gyarapodott.
16. Megannyi tehetséges művész volt tagja ennek a közösségnek, köztük Danilo Kiš, az egykori Jugoszlávia kiemelkedő írója. A második világháborúnak csak 1200 szabadkai túlélője volt az egykori 5200-as lélekszámból. A zsinagóga 1960-ig szolgálta a közösséget, majd a Tito rezsim alatt bezárták.
17. 2013 őszén meghívtak a Montenegróban tartott Limmud konferenciára, ahol a sorozatról tartottam előadást. A montenegrói zsidó közösség vezetője a vetített képek alapján megismerte az épületet, ahol a bar micváját tartották, majd egy képet mutatott a szülei esküvőjéről, mely szintén ebben a templomban volt a háború előtt. Megnézte az esküvői képet, majd az én fotómra pillantva az üres és romos épületet majd azt mondta: „Nézd ezt a rengeteg embert! Mintha photoshoppal mindenkit kitöröltek volna.”

6. Kolozsvár

18. Kolozsváron 1848-ig törvény tiltotta a zsidók letelepülését. A második világháború előtt azonban már népes zsidó közösség élt itt. 1944-ben 16 700 zsidót deportáltak Auschwitzba innen és a környékről. Mára már csak néhány száz zsidó él itt.
19. A városban több zsinagóga is épült. Az egyik első a Párizsi utcai zsinagóga, amely 1851-ben épült, és az ortodox zsidó hitközség vallásos és kulturális központja lett. Ma az épületnek csak a külseje a régi, átépítették, jelenleg több cégnek ad otthont, köztük egy televízióállomásnak és egy nyomdának is.
20. A Horea főúton álló mór stílusú Nagy zsinagógát a Deportáltak zsinagógájának is nevezik, jelenleg a holokauszt áldozatainak emlékhelyéül szolgál. A templom 1887-ben épült, négy ezüstös hagymakupolával büszkélkedett.
21. Jelenleg Tranzitház néven ismert a volt Poalé Cedek zsinagóga, amely ma művészeti és kultúrközpont. Az épület a két világháború között készült el, és zsinagógaként csupán 1947-ig működött, majd raktárként használták. A mennyezeten ma is láthatók a bibliai állatokat ábrázoló freskódíszek. A Tranzitház Alapítvány nagy hangsúlyt fektet az épület fokozatos helyreállítására, emellett programjai között rendszeresek a zsidó indíttatású projektek.
22. A Sasz Hevra-zsinagóga 1922-ben épült. 1991-ben még szertartások voltak benne, majd a 90-es évek végén bezárták és bérbe adták egy bútoráruháznak. Az épület szinte minden stílusjegyét

elvesztette, jelenleg a Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretében működő Moshe Carmilly Judaisztika és Zsidó Történelmi Intézet otthonául szolgál.

7. Velvary és Slaný (Csehország)

23. Evát, csehországi segítőmet Haifán ismertem meg az egyetemen. Azt hiszem, Eva nélkül nem lehetne ennyire színes zsinagóga repertoárom Csehországból. Ő segített eligazodni a csak cseh nyelven elérhető, igen pontos zsinagóga nyilvántartásukban.
24. Velvaryba érkezésemkor a nyelvi nehézségek miatt a helyi iskola angoltanára segítségével sikerült csak megtudnom az egykori zsinagóga címét. Elértem az épületig, de a már ismert nyelvi problémák miatt sehogy sem tudtam elmagyarázni, hogy csak fényképezni szeretnék, így csak kívülről tudtam dokumentálni a ma speciális általános iskolaként üzemelő zsinagógát. A funkcionalista zsinagógaépületet 1931-ben emelték, berendezését egy 19. századi prágai imateremből hozták ide. A háború után nyoma sem maradt az itteni zsidó közösségnek, így a város 1949-ben megvásárolta az épületet, és azóta különféle oktatási intézmények működnek itt, egy rövid időszakról eltekintve, amikor huszita templomként funkcionált.
25. Eva segítségével találtam rá a rendőrállomásra Slanýban, ahol az előzetes telefonos egyeztetésnek köszönhetően egy tolmács várt, és maga a rendőrfőkapitány vezetett körbe az épületben. A kapitány az íróasztalán lévő kisméretű izraeli zászlóval állít emléket az egykori zsinagógának, amit belül teljesen átépítettek, így mára csak kívülről lehet sejteni néhai rendeltetését. Az épület 1865-ben épült, mór stílusban. Felső szintjén lakásokat alakítottak ki. A mellette álló épület régen zsidó iskolaként működött, később ezt is lakóépületté alakították. A zsinagóga épületébe a háború után levéltár költözött, ma a város egyik rendőrőrsének ad helyet.

8. Poznań

26. Hosszas keresgélést követően, több szálal megmozgatva sikerült kapcsolatot találnom a poznańi zsidó hitközséghez. Az 1907-ben épült, impozáns belső kialakítású zsinagógát a nácik 1942-ben alakították át uszodává a Hitlerjugend számára, annak alkalmából, hogy a zsidóság eltűnt Poznańból. A kívül-belül lecsupaszított, hatalmas kupolájától megfosztott uszodát 1943-ban adták át Rosh Hasana (zsidó újév) második napján. A háború után egészen 2007-ig uszodaként, majd alkalmi kiállítótérként működött. Jelenleg a zsidó hitközség tulajdonában van és felújításra vár.

9. London

27. Londonban a Brick Lane-en található egykori zsinagóga mecsetté alakult, így a muszlim vendégszeretet és kedvesség tapasztalatát hozhattam haza Londonból. Az imám vitt körbe az épületben, és megengedte, hogy nő létemre az épületben tartózkodhassak a karzaton megbújva, kendőbe tekerve.
28. A ma Jamme Masjid Mecsetként ismert épület eredetileg hugenotta protestáns templomnak épült 1742-ben. 1809-ben megvette a Londoni Társaság a Zsidók Keresztény Hitre Térítéséért, ám mivel céljukat elérni nem tudták, 10 évvel később a metodista egyház vette át a templomot. 1898-ban végül az újonnan betelepült zsidó bevándorlók kezére került és egészen 1976-ig Spitalfields-i Nagy Zsinagóga néven működött. Az épület akkor az iszlám közösség tulajdonába került, és azóta mecsetként működik.

Használt bútor és ruha üzlet, Sárbogárd, 2012

Kulturális célokra használt épület, Albertirsa, 2012

Bútorbolt, Békéscsaba, 2013

Bútorbolt, Békéscsaba, 2013

Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét, 2013

Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét, 2013

Budapest Honvéd Sportegyesület, Budapest, 2012

Kulturális célokra használt épület, Szabadka, 2012

Tranzit ház – Kulturális központ, Kolozsvár, 2014

Tranzit ház – Kulturális központ, Kolozsvár, 2014

Általános iskola, Velvary (Csehország), 2013

Rendőrség, Slaný (Csehország), 2013

Régen uszoda, jelenleg használaton kívüli épület, Poznań, 2014

Mecset, London, 2013

Mecset, London, 2013

La Pompon Bár, Párizs, 2013

Fürdő, Southport (Anglia), 2013

Étterem, Zimony/Belgrád, 2013